Nr 327.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om inkallelse av värnpliktiga för avveckling av försvarsberedskap m. m.; given Stockholms slott den 25 maj 1945.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen

dels att antaga härvid fogade förslag till lag om inkallelse av värnpliktiga för avveckling av försvarsberedskap m. m.,

dels ock att bifalla det förslag i övrigt, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Per Edvin Sköld.

Förslag

till

Lag

om inkallelse av värnpliktiga för avveckling av försvarsberedskap m. m.

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Om och i den mån det för avveckling av förstärkt försvarsberedskap eller andra av krig föranledda förhållanden oundgängligen erforderliga personalbehovet beräknas icke lämpligen kunna fyllas genom ianspråktagande av i krigsmaktens fredsorganisation ingående personal, tillfälligt anställande av civil arbetskraft samt anlitande av frivilligt tjänstgörande militär personal, må Konungen efter statsrådets hörande till tjänstgöring för fullgörande av med avvecklingen sammanhängande arbetsuppgifter inkalla eller kvarhålla värnpliktiga, som icke på grund av eljest gällande bestämmelser kunna tagas i anspråk för dylik tjänstgöring. Med värnpliktiga avses jämväl i värnpliktsåldern varande, vid krigsmakten fast anställd personal.

2 §.

1. Vid inkallelse eller kvarhållande som i 1 § avses böra, där ej särskilda skäl till annat föranleda, i första hand sådana värnpliktiga ifrågakomma som icke eller endast i ringa utsträckning fullgjort militär beredskapstjänstgöring.

Med militär beredskapstjänstgöring förstås i denna lag tjänstgöring på grund av inkallelse enligt § 28 mom. 1 eller § 36 mom. 2 värnpliktslagen den 30 juni 1936 eller enligt 28 § 1 mom. värnpliktslagen den 30 december 1941, dock ej i den mån tjänstgöringen motsvarar vederbörande enligt § 27 mom. 1 i 1936 års värnpliktslag eller 27 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag åliggande fredstjänstgöring.

2. Vid tillämpning av 1 mom. skall fullgjord tjänsteplikt anses likvärdig med militär beredskapstjänstgöring av motsvarande omfattning.

3. Erfordras att värnpliktiga jämlikt 1 § äro inkallade under längre tid, skall inkallad personal efter lämplig tidrymd såvitt möjligt avlösas.

3 §.

Vid tillämpning av lagen den 26 mars 1943 om vapenfria värnpliktiga å värnpliktig, som inkallats eller kvarhållits med stöd av denna lag, skall så anses, som om inkallelse eller kvarhållande skett med stöd av 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gäller till och med den 30 juni 1946. Inkallelse eller kvarhållande, som skett med stöd av denna lag, skall ej gälla längre tid än lagen äger giltighet.

Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 25 maj 1945.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, BERGQUIST, DOMÖ, GJÖRES, EWERLÖF, RUBBESTAD, OHLIN, ERLANDER, DANIELSON, ANDRÉN.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Sköld, fråga om inkallelse av värnpliktiga för avveckling av försvarsberedskap m. m. och anför därvid följande.

Enligt 28 § 1 mom. *värnpliktslagen den 30 december 1941 (nr 967)* må Konungen, då rikets försvar eller dess säkerhet eljest det kräver, efter statsrådets hörande till tjänstgöring inkalla samtliga värnpliktiga eller värnpliktiga till det större eller mindre antal, som finnes behövligt. Erfordras i fall då icke samtliga värnpliktiga inkallats till sådan tjänstgöring, att de värnpliktiga äro inkallade under längre tid, skall inkallad personal efter lämplig tidrymd såvitt möjligt avlösas.

I en i april 1945 *inom försvarsdepartementet upprättad promemoria* angående inkallelse av värnpliktiga m. fl. för avveckling av försvarsberedskapen har anförts följande.

Med stöd av Kungl. Maj:ts den 14 september 1944 givna bemyndigande tillkallade utredningsmän, vilka antagit benämningen *försvarsberedskapsavvecklingsutredning nr 1,* ha avgivit ett den 31 januari 1945 dagtecknat betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskapstjänstgöring inkallad personal (SOU 1945: 3). Utredningen har däri anfört bland annat, att det syntes utredningen sannolikt, att de långtidsinkallade i icke oväsentlig utsträckning kunde beredas tillfälle till fortsatt militärtjänstgöring under tiden för försvarsberedskapens avveckling. Såsom förutsättning härför syntes emellertid få anses gälla, att inkallelser med stöd av 28 § gällande värnpliktslag kunde äga rum jämväl under denna tid och att möjligheterna till anställning över stat enligt därom särskilt utfärdade föreskrifter stode öppna under motsvarande tid. Utredningen föreslog, att bestämmelser härom meddelades.

Sedan betänkandet undergått sedvanlig remissbehandling, har Kungl. Maj:t förelagt riksdagen *proposition (1945: 225) angående särskilda övergångsförmåner åt långtidsinkallad beredskapspersonal.* Vid anmälan av frågan härom i statsrådet har chefen för försvarsdepartementet såvitt nu är i fråga anfört följande.

Även om det ännu icke är möjligt att i alla delar slutligt bedöma under vilka former beredskapen kan komma att avvecklas, synas mig vissa hållpunkter redan nu kunna angivas. Sålunda torde det böra ankomma på Kungl. Maj:t att med beaktande av de särskilda förhållanden, som kunna göra sig gällande inom olika försvaret tillhörande områden, avgöra, när neutralitets-

vakt icke längre kan anses erforderlig. Såsom huvudregel bör gälla, att därefter några inkallelser till tjänstgöring enligt 28 § värnpliktslagen icke må komma i fråga och att ej heller reservpersonal eller annan med denna likställd personal utöver den, som i fredstid kan tagas i anspråk, må inbeordras till tjänstgöring. Sådana till tjänstgöring jämlikt 28 § värnpliktslagen inkallade värnpliktiga, vilka vid ifrågavarande tidpunkt befinna sig i tjänst för att fullgöra dem enligt fredsbestämmmelser åliggande tjänstgöring, skola dock givetvis kvarbliva i tjänstgöring under därför bestämd tid.

För utförandet av med försvarsberedskapens avveckling sammanhängande särskilda arbetsuppgifter bör i första hand tagas i anspråk i fredsorganisationen ingående personal. I den mån denna personal icke förslår, bör, såsom också i vissa av de avgivna utlåtandena framhållits, civil personal tillfälligt anställas för arbetets utförande. Därvid bör företräde lämnas långtidsinkallad militär personal, som befinner sig i tjänstgöring vid tiden för beredskapens upphörande. Härigenom vinnes även fördelen, att personalen i fråga erhåller rådrum för att ordna sin slutliga återgång till civilt arbete. Hinder synes emellertid icke böra möta att, om och i den mån så befinnes lämpligt, bestämma utgående ersättning till belopp, svarande mot den krigsavlöning och i förekommande fall familjebidrag jämte hemortslön, som utgått under tiden för den militära tjänstgöringen. I fall, då militär personal kan komma att erfordras för vissa särskilda arbetsuppgifter och detta personalbehov icke kan tillgodoses inom ramen för fredsorganisationen, torde frivillig militärtjänstgöring böra komma i fråga och sådan medgivas långtidsinkallad personal, som eljest skulle ha hemförlovats. Jag förutsätter, att det även för detta fall skall få ankoma på Kungl. Maj:t att föreskriva, att den fortsatta tjänstgöringen efter beredskapens upphörande skall i fråga om ekonomiska förmåner anses såsom tjänstgöring jämlikt 28 § värnpliktslagen. Även frivillig personal av olika kategorier, som varit i tjänst under beredskapstiden men likväl icke i likhet med tvångsvis ianspråktagen personal anses böra bliva berättigad till ekonomiskt stöd för underlättande av övergången till civil verksamhet, bör enligt mitt förmenande kunna ifrågakomma för tillfällig civil anställning och för frivillig militärtjänstgöring av förut angivet slag.

Möjligheten att nu nämnda åtgärder icke bliva tillfyllest för tillgodoseende av det vid avveckling av försvarsberedskapen uppkommande personalbehovet torde emellertid icke kunna helt uteslutas. I undantagsfall kan det visa sig behövligt att för med avvecklingen sammanhörande uppgifter tvångsinkalla värnpliktiga. I den mån så är möjligt med hänsyn till arbetsuppgifternas art böra därvid i främsta rummet sådana värnpliktiga komma i fråga som fullgjort ingen eller ringa beredskapstjänst. Dylika inkallelser torde böra grundas på för ändamålet stiftad särskild lag. Det är min avsikt att taga spörsmålet härom under ytterligare övervägande och för det fall att så skulle visa sig påkallat framdeles föreslå åtgärder i detta avseende.

Det må framhållas, att förordnande jämlikt lagen den 30 december 1939 (nr 934) om tjänsteplikt väl må meddelas för att tillgodose behov av arbetskraft, som erfordras för krigsmakten, dess utrustning eller underhåll, men att sådant förordnande ej må gälla vapentjänst vid krigsmakten. I det sakkunnigförslag, som låg till grund för Kungl. Maj:ts proposition (1939 U: 92) i ämnet, anfördes härom, att användandet av tjänsteplikt för krigsmaktens behov tydligen icke borde avse militära uppgifter i egentlig mening. I detta hänseende kunde det i våra dagar vara svårt att uppdraga skarpa gränser; ifrågavarande distinktion hade i förslaget endast föranlett ett uttryckligt undantag för vapentjänst. Under stadgandet fölle däremot exempelvis byggnadsarbeten för försvarsändamål. Med hänsyn såväl till gränsdragningen för nämnda bestämmelse som till de förutsättningar för tjänstepliktslagens till-

lämpning överhuvudtaget, som äro uppställda och vilka knappast lära vara för handen vid den tidpunkt, då tillämpning av 28 § värnpliktslagen icke längre anses böra ifrågakomma, torde särskilda lagbestämmelser vara påkallade för tillgodoseende av förut angivna syfte. I anledning härav har inom försvarsdepartementet upprättats utkast till lag om inkallelse av värnpliktiga för avveckling av försvarsberedskapen. Med hänsyn till stadgandenas tillfälliga natur torde de icke böra inarbetas i värnpliktslagen.

Beträffande de särskilda bestämmelserna i lagutkastet har i promemorian anförts följande.

Enligt *1 §* skulle det, om och i den mån det för avveckling av rådande förstärkt försvarsberedskap oundgängligen erforderliga personalbehovet funnes icke kunna fyllas genom ianspråktagande av i krigsmaktens fredsorganisation ingående personal, tillfälligt anställande av civil arbetskraft och anlitande av frivilligt tjänstgörande militär personal, tillkomma Konungen att efter statsrådets hörande inkalla värnpliktiga till tjänstgöring för fullgörande av med avvecklingen sammanhängande arbetsuppgifter.

I *2 § 1 mom.* har upptagits en bestämmelse om att vid inkallelse som i 1 § avsåges, där ej särskilda skäl till annat föranledde, i första hand sådana värnpliktiga borde ifrågakomma som icke eller endast i ringa utsträckning fullgjort militär beredskapstjänstgöring. Med militär beredskapstjänstgöring skulle i lagen förstås tjänstgöring enligt § 28 mom. 1 eller § 36 mom. 2 värnpliktslagen den 30 juni 1936 (nr 443) eller enligt 28 § 1 mom. värnpliktslagen den 30 december 1941 (nr 967), dock ej i den mån tjänstgöring i sådan ordning inbegrepe värnpliktiga enligt § 27 mom. 1 i 1936 års värnpliktslag eller 27 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag åliggande fredstjänstgöring.

I *2 mom.* av samma paragraf har föreskrivits, att vid tillämpning av 1 mom. fullgjord tjänsteplikt skulle anses lika med militär beredskapstjänstgöring av samma varaktighet.

Erfordrades att värnpliktiga för ändamål som i 1 § sagts vore inkallade under längre tid, skulle enligt *3 mom.* inkallad personal efter lämplig tidrymd såvitt möjligt avlösas.

3 § innehåller ett stadgande, att där i lag eller särskild författning uppställts såsom förutsättning för tillämpningen av densamma eller viss bestämmelse däri, att inkallelse skett med stöd av 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag eller motsvarande äldre bestämmelser, förutsättningen skulle anses vara förhanden jämväl om inkallelse ägt rum enligt denna lag.

Lagen avsågs skola träda i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och gälla till och med den 30 juni 1946. Inkallelse, som skett med stöd av lagen, skulle ej gälla längre än lagen ägde giltighet.

Till närmare motivering av nu berörda särskilda bestämmelser har i departementspromemorian anförts följande.

Av *1 §* framgår, att en tvångsinkallelse av värnpliktiga för fullgörande av med avvecklingen sammanhörande arbetsuppgifter avses skola komma till stånd först sedan övriga utvägar att tillgodose personalbehovet funnits otill-

räckliga. Det torde böra ankomma på Kungl. Maj:t att efter noggrann prövning av de föreliggande möjligheterna meddela beslut om inkallelse för nu angivet ändamål i den utsträckning, som visar sig oundgängligen erforderlig.

I *2 §* har upptagits en bestämmelse om att vid inkallelse som här avses i främsta rummet sådana värnpliktiga böra ifrågakomma som fullgjort ingen eller ringa beredskapstjänst. Det torde emellertid vara ofrånkomligt att medgiva undantag från denna regel för sådana fall, då särskilda skäl — exempelvis behov av specialutbildad personal — föranleda därtill. Tjänstgöring, vartill inkallelse väl formellt skett enligt 28 § 1 mom. i gällande värnpliktslag eller motsvarande stadgande i äldre lag men som motsvarar de värnpliktiga åliggande fredstjänstgöring, bör vidare icke tillgodoräknas vederbörande. Vid tillämpningen av bestämmelsen i 2 § torde fullgjord tjänsteplikt böra likställas med militär beredskapstjänstgöring av samma varaktighet. Härigenom kan viss hänsyn tagas till bland andra dem som före värnpliktens fullgörande på grund av förordnande enligt lagen om tjänsteplikt haft att fullgöra skogsarbete. Skulle inkallade värnpliktiga för längre tid behöva tagas i anspråk för avvecklingsuppgifter, bör avlösning anordnas, varom erinran intagits i 2 §.

Den väsentliga praktiska innebörden av *3 §* är, att krigsavlöningsreglementet, krigsfamiljebidragsförordningen och vissa andra ekonomiska föreskrifter skola bliva tillämpliga å tjänstgöring enligt den tilltänkta lagen under samma förutsättningar som gälla beträffande beredskapstjänstgöring jämlikt 28 § 1 mom. i gällande värnpliktslag eller motsvarande äldre bestämmelser. Lagrummet har emellertid avfattats även med tanke på stadgandena i 3 § andra stycket lagen den 26 mars 1943 (nr 121) om vapenfria värnpliktiga. Enligt dessa stadganden må, om inkallelse av värnpliktiga beslutas med tillämpning av, såvitt nu är i fråga, 28 § värnpliktslagen, jämväl vapenfri värnpliktig inkallas till tjänstgöring. Därjämte har föreskrift meddelats om viss förlängning av tjänstgöringstiden för den vapenfrie i förhållande till den tid, som utkräves av annan värnpliktig. Den omständigheten, att vapenfri värnpliktig inkallas för fullgörande av avvecklingsuppgifter, medför självfallet ej ändring beträffande arten av den tjänstgöring, för vilken han enligt lagen om vapenfria värnpliktiga skall tagas i anspråk.

Något hinder att med nuvarande bestämmelser i fall av behov taga i anspråk personal, som tvångsvis överförts å övergångsstat, föreligger ej. Beträffande tjänstgöringsskyldigheten för vissa andra personalkategorier — utöver vad som gäller för fredsförhållanden — må följande anföras. Beställningshavare, som frivilligt överförts till övergångsstat, samt personal tillhörande väg- och vattenbyggnadskåren äro skyldiga att tjänstgöra i krig och då värnpliktiga eljest inkallas för rikets försvar ävensom vid sådan övning som kan bliva anbefalld till utrönande av krigsberedskapen. Beställningshavare å avgångs- eller disponibilitetsstat äro skyldiga att tjänstgöra i krig och då värnpliktiga eljest tagas i anspråk för rikets försvar eller säkerhet ävensom vid sådan övning eller större rustning som till utrönande av arméns, marinens eller flygvapnets krigsberedskap eller eljest kan bliva anbefalld. Enligt gällande bestämmelser i kungörelsen angående krigsmaktens reservstater och i reservbefälskungörelserna är slutligen personal som avses i dessa författningar skyldig att tjänstgöra i krig och då värnpliktiga eljest tagas i anspråk för rikets försvar eller säkerhet eller för fullgörande av beredskapsövning. Något stadgande, på vilket en skyldighet för sistnämnda personalkategorier att träda i tjänstgöring för fullgörande av med avvecklingen sammanhängande arbetsuppgifter skulle kunna grundas, finnes däremot ej. I den mån ifrågavarande personal är i värnpliktsåldern, torde den emellertid omfattas av den tilltänkta lagens bestämmelser. Att utsträcka lagens föreskrifter även till personal, som icke är värnpliktig, synes knappast böra ifrågakomma.

Sistnämnda personalgrupp bör således allenast efter frivilligt åtagande utnyttjas för avvecklingsuppgifter.

Lagen torde böra träda i kraft dagen efter utfärdandet. Med hänsyn till lagens natur torde densammas giltighet böra till tiden begränsas. Förslagsvis bör slutpunkten för dess giltighet nu sättas till den 30 juni 1946. Dessförinnan bör tagas under övervägande, om en förlängning av giltighetstiden kan anses påkallas. Inkallelse med stöd av lagen torde icke böra gälla längre än lagen äger giltighet.

Då den tilltänkta lagen lärer vara att anse såsom en utvidgning av värnpliktslagen i ett visst hänseende och liksom denna grunda sig på § 80 andra stycket regeringsformen, lärer lagrådets yttrande över förslag i ämnet icke behöva inhämtas. Den omständigheten, att det — såsom i förutnämnda sakkunnigförslag framhållits — i våra dagar kan vara svårt att uppdraga skarpa gränser mellan militära uppgifter i egentlig mening och andra uppgifter, synes icke behöva föranleda till annat ståndpunkttagande härutinnan.

Det torde få förutsättas, att de utgifter, som föranledas av inkallelser jämlikt nu ifrågavarande lag, liksom andra med beredskapens avveckling sammanhängande kostnader få bestridas från förskottsstat eller från de medel, som i särskild ordning kunna bliva för ändamålet anvisade.

Över departementspromemorian ha *yttranden* inhämtats från överbefälhavaren, som i sin tur hört försvarsgrenscheferna, samt från försvarets civilförvaltning, arméförvaltningen, marinförvaltningen, flygförvaltningen, statens arbetsmarknadskommission, centralstyrelsen för de svenska reservofficersförbunden, svenska reservunderofficersförbundet och värnpliktiga officerares riksförbund.

Chefen för armén har framhållit, att en direkt övergång från tjänstgöring enligt 28 § värnpliktslagen till tjänstgöring enligt den föreslagna lagen vore att beteckna såsom »kvarhållande». Härav betingad jämkning borde vidtagas i 1 §, av vilken jämväl borde tydligt framgå, att lagen avsåge även fast anställd personal i värnpliktsåldern. Chefen för armén har vidare framhållit, att utöver personalbehovet för avvecklingen förelåge behov av befäl för utbildning av den personal, som även efter beredskapens upphörande kvarstode i tjänst, för vilket ändamål den nuvarande kadern av befäl på stat vore otillräcklig, då ett stort antal vakanser förefunnes.

Chefen för marinen har föreslagit, att bland den personal, som i första hand skulle ifrågakomma för avvecklingsuppgifter, borde i 1 § nämnas även krigsfrivilliga och andra frivilliga. Vidkommande 2 § 1 mom. andra stycket borde det ankomma på Kungl. Maj:t att göra de undantag, som ansåges rättvisa och billiga beträffande personal, som vore särskilt utsatt för med tjänstgöringen förenade risker (bland annat vid minsvepning).

Chefen för flygvapnet har icke haft någon erinran mot det remitterade förslaget.

Överbefälhavaren har, med överlämnande av försvarsgrenschefernas yttranden, anfört, att formuleringen »frivilligt tjänstgörande militär personal» skulle kunna giva anledning till missförstånd och erhålla snävare tolkning än avsett, varför den borde förtydligas genom tillägg av orden »även krigsfrivilliga». Då en direkt övergång från tjänstgöring jämlikt värnpliktslagens 28 §

till tjänstgöring jämlikt den föreslagna lagen kunde innebära, att viss personal måste kvarhållas i tjänst, borde detta framgå av formuleringen, varför orden »eller kvarhålla» borde tilläggas i lagtexten. Denna lag avsåge att gälla även fast anställd personal i värnpliktsåldern. För att undvika feltolkning av bestämmelserna borde dessa förtydligas genom tillägget »även fast anställda dylika». Chefen för marinen hade anfört, att värnpliktig personal, som vore inkallad jämlikt 28 § värnpliktslagen för tjänstgöring jämlikt 27 § samma lag och som toges i anspråk för arbetsuppgifter i samband med försvarsberedskapens avveckling, t. ex. minsvepning, skulle få tillgodoräkna sig denna tjänstgöring såsom militär beredskapstjänstgöring. Avsikten härmed vore att bereda denna personal viss ekonomisk gottgörelse. En sådan önskvärd gottgörelse syntes dock vara säkerställd dels genom bestämmelserna i Kungl. Maj:ts proposition, nr 225, angående särskilda övergångsförmåner åt långtidsinkallad beredskapspersonal, dels genom Kungl. Maj:ts brev den 1 april 1942 och 2 juni 1944.

Försvarets civilförvaltning har anfört följande.

Jämlikt 1 § i förslaget skall Kungl. Maj:t äga att efter statsrådets hörande inkalla »värnpliktiga». Av motiveringen framgår, att därmed åsyftas jämväl icke ständigt tjänstgörande, vid försvarsväsendet fast anställd personal i värnpliktsåldern. Då detta synes böra tydligt framgå av författningstexten, torde densamma böra omformuleras exempelvis på det sätt, att orden »inkalla värnpliktiga etc. — — — arbetsuppgifter.» utbytas mot »till tjänstgöring för fullgörande av med avvecklingen sammanhängande arbetsuppgifter inkalla värnpliktiga ävensom i värnpliktsåldern varande, försvarsväsendet tillhörande fast anställd, icke ständigt tjänstgörande personal, som icke på grund av eljest gällande bestämmelser kan tagas i anspråk för dylik tjänstgöring».

Enligt motiveringen skulle den väsentliga praktiska innebörden av 3 § i förslaget vara, att krigsavlöningsreglementet, krigsfamiljebidragsförordningen och vissa andra ekonomiska föreskrifter skola bliva tillämpliga å tjänstgöring enligt den tilltänkta lagen under samma förutsättningar, som gälla beträffande beredskapstjänstgöring jämlikt 28 § 1 mom. i gällande värnpliktslag eller motsvarande äldre bestämmelser. Såvitt försvarets civilförvaltning kan finna måste dock, med den avfattning paragrafen erhållit, särskilda beslut av Kungl. Maj:t meddelas för att de angivna författningarna och andra ekonomiska föreskrifter skola bliva tillämpliga å den inkallade personalen. Om denna uppfattning är riktig, kan det ifrågasättas om icke, för undvikande av tvekan vid tillämpningen, det föreslagna stadgandet borde ersättas med en föreskrift, att på Kungl. Maj:ts prövning beror, i vad mån de angivna och andra liknande för krigstjänstgöring avsedda föreskrifter skola tillämpas.

Det ytterligare syftet med avfattningen av 3 §, nämligen att skapa underlag för inkallelse av vapenfria värnpliktiga, förefaller att kunna tillgodoses genom att denna kategori upptages i 1 §. Detta synes kunna ske genom att efter orden »inkalla värnpliktiga» inom parentes infoga orden »vapenfria värnpliktiga».

Arméförvaltningen har ifrågasatt, huruvida icke 2 § 2 mom. lämpligen borde givas följande formulering: »Vid tillämpning av 1 mom. skall fullgjord tjänsteplikt anses likvärdig med militär beredskapstjänstgöring.»

Marinförvaltningen har icke haft något att erinra mot förslaget.

Flygförvaltningen har anfört i huvudsak följande.

Inom såväl försvarsmakten — därvid särskilt vid de militära förvaltningsmyndigheterna — som vid flygindustrien och industrier för delleveranser till flygindustrien finnas för närvarande anställda ett stort antal tjänstemän och arbetare, vilka såsom värnpliktiga dels äro krigsplacerade i sina innehavande civila befattningar, dels jämlikt uppskovskungörelsen äga mobiliseringsuppskov, i följd varav de icke alls eller allenast i ringa omfattning fullgjort beredskapstjänstgöring. Därest denna personal vid tillämpning av den föreslagna lagen skulle hänföras till sådana värnpliktiga, för vilka inkallelse i första hand bör ifrågakomma, uppstode den oegentligheten, att ifrågavarande värnpliktiga befattningshavare icke komme till användning, där de bäst behövdes under avvecklingsarbetet. Förhållandet skulle dessutom kunna medföra men för arbetets behöriga gång hos sagda myndigheter och industrier. Flygförvaltningen föreslår därför, att bestämmelse införes i lagen, varigenom krigsplacering i civil befattning ävensom tjänstgöring med mobiliseringsuppskov i förevarande sammanhang jämställes med beredskapstjänstgöring. Förslagsvis kunde detta ske genom tillägg till 2 § 2 mom. Skulle en sådan bestämmelse icke anses kunna meddelas, torde i allt fall erfordras, att det under beredskapen tillämpade uppskovsförfarandet får bibehållas. Förutom att sistnämnda lösning medför större omgång och besvär för samtliga därav berörda, märkes särskilt ur personalsynpunkt, att förfarandet kan tillämpas endast för dem, som fortfarande ha anställning av ovan nämnd art, varemot den civila personal vid försvaret, som genom arbetsinskränkningarna på grund av beredskapens avveckling förlorar sin anställning därstädes, i första hand skulle komma i fråga till militärinkallelse för beredskapens avveckling. Detta komme att framstå såsom obilligt.

Det synes flygförvaltningen önskvärt att i 2 § 3 mom. utsättes en bestämd tid, förslagsvis högst 3 månader, utöver vilken inkallelse som regel icke må sträckas.

Av motiven till 3 § framgår, att härmed huvudsakligen åsyftats, att vissa ekonomiska bestämmelser skola bliva tillämpliga under sådan tjänstgöring som avses i lagen. Med den allmänna avfattning lagrummet erhållit måste detsamma anses omfatta även beredskapsförfogandelagen i dess nuvarande sammanhang. Flygförvaltningen förutsätter emellertid, att frågan om denna lags giltighet efter beredskapens upphävande icke är avsedd att regleras i nu förevarande sammanhang utan att denna fråga kommer att behandlas i den lagstiftning, i vilken den pågående utredningen rörande förfogandelagstiftningens fortsatta tillämpning kommer att utmynna.

Statens arbetsmarknadskommission har gjort följande uttalanden.

Enligt 2 § 1 mom. första stycket i utkastet skulle inkallelser i första hand ifrågakomma för sådana värnpliktiga, som icke eller endast i ringa utsträckning fullgjort militär beredskapstjänstgöring. Även om kommissionen förstår de rättviseskäl, som torde utgöra motiv för en dylik bestämmelse, vill kommissionen dock, ur de synpunkter kommissionen har att företräda, framhålla, att vid inkallelserna i första hand arbetsmarknadssynpunkter böra beaktas, så att inkallelserna i görligaste mån komma att avse sådana värnpliktiga, som ha svårigheter att vinna utkomst på den civila arbetsmarknaden eller vilkas arbetsinsatser eljest lättast kunna undvaras. Kommissionen förutsätter i varje fall, att dylika synpunkter komma att beaktas vid meddelande av beslut om inkallelser med stöd av den avsedda lagen. Därvid är emellertid att märka, att den civila arbetsmarknadens intresse icke i detalj blir detsamma nu som under kriget. Många av dem, som hittills varit svårumbärliga, t. ex. i krigs-

viktig tillverkning, torde nu kunna undvaras, och åtskilliga av detta skäl meddelade uppskov torde kunna suspenderas eller hävas. Rättvisesynpunkten bör därför i ganska stor utsträckning kunna tillgodoses; vad som är angeläget är att denna synpunkt ej blir den enda utslagsgivande, utan att arbetsmarknadens *aktuella* behov tillräckligt beaktas.

Vad angår 2 § 1 mom. andra stycket vill kommissionen ifrågasätta, huruvida icke ordet »inbegriper» lämpligen bör utbytas mot »motsvarar». Detta synes vara ett riktigare uttryck för vad som avses med stadgandet, d. v. s. att endast den del av en tjänstgöringsperiod, som motsvarar fredstjänstgöring, skall frånräknas i detta sammanhang.

Enligt lagen om tjänsteplikt fullgjort skogsarbete och arbete inom torvhanteringen har i allmänhet utmätts icke i dagar utan i på visst sätt fastställda arbetsprestationer. Kommissionen vill därför föreslå, att i 2 § 2 mom. uttrycket »samma varaktighet» utbytes mot »motsvarande omfattning».

Centralstyrelsen för de svenska reservofficersförbunden har framhållit i huvudsak följande.

Förslaget innebär, att värnpliktiga skulle tvångsvis tagas i anspråk av krigsmakten för annan uppgift än rikets försvar eller tryggandet av dess säkerhet. Rent principiellt lärer man icke kunna undgå att ställa sig tveksam mot en sådan anordning. Att de av landets medborgare, som äro därtill lämpade, skola övas och kunna tagas i anspråk för rikets försvar är eller bör framstå som en självklar plikt för varje svensk. Så kan däremot knappast vara fallet med en plikt att utföra sådana arbetsuppgifter för krigsmakten, som icke kunna sägas gälla nyssnämnda ändamål. Dylika uppgifter torde i stället böra tillkomma stampersonalen, frivilligt tjänstgörande militär personal eller civila, som frivilligt taga anställning i försvarets tjänst. Centralstyrelsen måste också ifrågasätta, om icke det erforderliga personalbehovet skulle kunna fyllas ur dessa kategorier. Några upplysningar om skälen, varför så befaras ej kunna ske, återfinnas ej i promemorian. I allt fall synes den föreslagna anordningen ej rimligen få motiveras med statsfinansiella skäl (billig arbetskraft) eller med att exempelvis erforderlig stampersonal visserligen finnes tillgänglig men önskemål föreligga om dess utnyttjande på annat sätt (för genomgång av skolor, kurser och dylikt).

Den föreslagna lagen skulle givetvis mötas av mindre betänkligheter, om tvångsinkallelse enligt densamma avsåges skola drabba endast sådana värnpliktiga, som fullgjort ingen eller ringa beredskapstjänst. (Begreppet »ringa beredskapstjänst» lärer dock få anses relativt tänjbart.) Detta föreslås också bliva huvudregeln, men där särskilda skäl föranleda annat, skall avsteg från densamma kunna ske. Man måste därför befara, att lagen kommer att i större eller mindre utsträckning (även denna undantagsregel är tänjbart formulerad) öka den ojämnhet i beredskapsbördorna, som obestridligen utgjort en påfrestning i och för sig under beredskapsåren. I själva verket förefaller det sannolikt, att inkallelser med stöd av denna särregel komma att främst drabba de värnpliktiga, som under beredskapsåren uppnått de längsta tjänstgöringstiderna. Som exempel på fall, då den kan tänkas behöva tillämpas, nämner promemorian nämligen behovet av specialutbildad personal. Dylik personal torde emellertid som regel ha blivit hårt anlitad redan för den förstärkta försvarsberedskapen.

Till förekommande av att viss personalkategori blir i allt för hög grad betungad genom den föreslagna lagen vill centralstyrelsen därför föreslå, att de i förslaget 2 § 3 mom. inryckta, skäligen vaga ordalagen »skall inkallad personal efter lämplig tidrymd såvitt möjligt avlösas» utbytas mot förslagsvis

»skall inkallad personal, som önskar avlösning, erhålla sådan efter en tidrymd av högst 45 dagar. Ingen må på grund av denna lag mot sin vilja hållas inkallad under längre sammanlagd tid än 45 dagar».

Rörande särskilt reservpersonal har i promemorian framhållits, att något stadgande, på vilket en skyldighet för dylik personal att träda i tjänstgöring för fullgörande av med avvecklingen sammanhängande arbetsuppgifter skulle kunna grundas, ej finnes. Emellertid framhålles i promemorian, att dylik personal, i den mån den är i värnpliktsåldern, torde komma att omfattas av den tilltänkta lagens bestämmelser. Centralstyrelsen har icke — även om visst fog för en motsatt uppfattning kunde föreligga — ansett sig böra ifrågasätta riktigheten eller i varje fall icke skäligheten av sistnämnda påstående. Centralstyrelsen vill emellertid med skärpa framhålla, att då gällande reservbefälsförordningar ej ålagt reservpersonalen sådan tjänstgöring, som avses med lagen, det icke heller bör ifrågakomma, att reservpersonal tages i anspråk för dylik tjänstgöring, allenast på den grund att personalen vunnit anställning i reserven, utan uteslutande på den grund att personalen ifråga befinner sig i värnpliktsåldern. Reservpersonalen bör följaktligen vid sådant bedömande som förutsättes i 2 § 1 mom. vara *helt* jämställd med övriga värnpliktiga. Då reservpersonalen redan under den förstärkta försvarsberedskapen regelmässigt varit inkallad under avsevärt längre tidrymd än de värnpliktiga, torde härav följa, att reservpersonal endast undantagsvis bör kunna tagas i anspråk i nu förevarande hänseende. Ett motsatt förfaringssätt vore ej endast obilligt utan skulle förvisso även vara ägnat att framdeles inverka ytterligare hämmande på reservens rekrytering, vilken redan nu torde vara i viss mån äventyrad genom den långvariga beredskapstjänst, som ålagts reservpersonalen.

Centralstyrelsen vill ytterligare framhålla, att den i promemorian förutsatta, på Kungl. Maj:t ankommande noggranna prövningen av de föreliggande möjligheterna före ett beslut om inkallelse för angivna ändamål bör omfatta *dels* behovet av personal *samt dels* samtliga anledningar till att icke stam, frivilliga och civil personal räcka till för det föreliggande behovets täckande. I detta sammanhang bör särskilt undersökas, att stampersonalen icke använts för kommendering till kurser, skolor och dylikt, vilka i nuvarande läge kunna ställas på framtiden.

Lagutkastets 3 § medför, att krigsavlöningsreglementet m. fl. författningar bliva tillämpliga, om inkallelse ägt rum enligt den tilltänkta lagen. Vad beträffar motsvarande fråga för de civila och den militärpersonal, som kan komma att frivilligt tjänstgöra under beredskapsavvecklingen, förutsätter centralstyrelsen, att densamma vinner sin lösning i enlighet med vad föredragande departementschefen anförde i statsrådet vid behandlingen av Kungl. Maj:ts proposition 1945: 225.

Centralstyrelsen vill icke motsätta sig det remitterade förslaget, därest dess genomförande anses oundgängligen nödvändigt — något som enligt vad centralstyrelsen inhämtat i vart fall torde bliva förhållandet beträffande flottans reservpersonal i och för efterkrigsminsvepning.

Svenska reservunderofficersförbundet har avgivit ett i allt väsentligt likalydande yttrande.

Värnpliktiga officerares riksförbund har anfört följande.

Då tvångsinkallelse av värnpliktiga för fullgörande av sådana arbetsuppgifter som sammanhänga med beredskapens avvecklande avses skola komma till stånd endast i sådant fall, att övriga utvägar till personalbehovets tillgodoseende befunnits otillräckliga, finner riksförbundet intet kunna med fog i princip erinras mot det framlagda lagförslaget.

Riksförbundet förutsätter emellertid härvid att, såsom också säges i 2 § 1 mom., sådan tvångsvis inkallelse i första hand kommer att drabba dem, vilka tidigare icke alls eller endast i ringa utsträckning varit inkallade under beredskapstiden, och det synes riksförbundet härvidlag efter beredskapstidens slut möjligt att utan olägenhet inkalla dem, vilka tidigare erhållit uppskov på grund av civil sysselsättning inom exempelvis sådana företag, som arbetat i krigsindustriens tjänst.

Riksförbundet uttalar vidare det önskemålet, att den i 2 § 3 mom. såsom lämplig betecknade tidrymden icke annat än i trängande fall utsträckes över 45 dagar.

Vad slutligen beträffar 3 § i lagförslaget, torde denna möjligen böra erhålla en i så måtto ändrad lydelse, att däri inbegripes jämväl sådan icke värnpliktig personal, vilken jämlikt frivilligt åtagande utnyttjas för här avsedda avveckling.

Med ledning av de inkomna yttrandena har det utremitterade lagutkastet inom försvarsdepartementet underkastats överarbetning i vissa hänseenden.

Departementschefen.

Redan i annat sammanhang har jag haft anledning framhålla, att de särskilda arbetsuppgifter, som äro förknippade med den förstärkta försvarsberedskapens avveckling, så långt det är möjligt böra utföras utan att värnpliktiga och annan personal tvångsvis tagas i anspråk. Jag utgår från att den i krigsmaktens fredsorganisation ingående personalen i första hand skall anlitas för sådant ändamål. I den mån denna personal icke är tillräcklig för de omfattande arbeten, om vilka här är fråga, bör civil arbetskraft tillfälligt anställas samt frivilligt tjänstgörande militär personal tagas i anspråk. Självfallet böra även f. d. krigsfrivilliga, som så önska, härvid kunna ifrågakomma. Det är emellertid att antaga, att dessa åtgärder icke bliva tillfyllest för tillgodoseende av det vid avvecklingen uppkommande personalbehovet. Så kan tänkas bliva förhållandet i sådana fall då i huvudsak endast personal med särskild utbildning kan komma i fråga, exempelvis vid minsvepningsarbete. Även i dylika fall bör frivillig rekrytering i första hand ske. Jag har i detta syfte föranstaltat om att till varje värnpliktig som är utbildad för minsvepningsarbete utgår anmodan att frivilligt ställa sig till förfogande till undvikande av tvångsvis inkallelse. Då det emellertid ej kan utan vidare förutsättas, att genom dylika åtgärder inkallelse tvångsvis kan helt undvikas, synas särskilda lagbestämmelser om inkallelse av värnpliktiga böra antagas, vilka kunna tillämpas, om personalbehovet beräknas ej lämpligen kunna tillgodoses i annan ordning.

I 1 § av det överarbetade lagförslaget har tvångsinkallelsens karaktär av andrahandsutväg för beredskapsavvecklingens genomförande kommit till uttryck. I förhållande till det utremitterade förslaget innefattar det överarbetade förslaget vissa jämkningar. Sålunda har tillägg gjorts till 1 §, varigenom utsagts, att — om så skulle visa sig erforderligt — viss personal må kvarhållas i tjänst i direkt anslutning till tjänstgöring enligt värnpliktslagen. Av lagtexten framgår vidare, att inkallelse eller kvarhållande kan ske även av fast anställd personal, som är i värnpliktsåldern och som icke på grund av eljest gällande bestämmelser kan tagas i anspråk för tjänstgöring, varom här är fråga. Att även vapenfria värnpliktiga skola kunna inkallas eller kvarhållas med stöd av

den föreslagna lagen ligger i sakens natur. Härav föranledes icke någon ändring beträffande arten av den tjänstgöring, som enligt lagen den 26 mars 1943 (nr 121) om vapenfria värnpliktiga åvilar sådan värnpliktig. Beträffande tjänstgöringstidens längd bör 3 § andra stycket i sistnämnda lag äga tillämpning, varvid bör så anses, som om inkallelse eller kvarhållande skett med stöd av 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag. Ett stadgande härom har intagits i lagförslagets 3 §. Utöver vad nu sagts har viss justering av 1 § ägt rum.

I förevarande sammanhang bör även beaktas det läge, som uppkommer, därest svensk militärpersonals biträde vid avveckling av i våra grannländer under kriget uppkomna förhållanden, exempelvis för hemtransport av ockupationstrupper eller krigsfångar, finnes påkallat. Även för sådant fall kan det bliva erforderligt att hålla värnpliktiga inkallade. Med hänsyn närmast härtill föreslås en utvidgning av 1 § till att omfatta även avveckling av andra av krig föranledda förhållanden än förstärkt försvarsberedskap.

I 2 § 1 mom. har föreskrivits, att vid inkallelse eller kvarhållande som i 1 § avses i första hand sådana värnpliktiga böra ifrågakomma som icke eller endast i ringa utsträckning fullgjort militär beredskapstjänstgöring. Där särskilda skäl till annat föranleda, må dock undantag från huvudregeln göras. Flygförvaltningen och arbetsmarknadskommissionen ha i detta sammanhang framhållit vikten av att icke arbetsmarknadssynpunkterna åsidosättas för ett ensidigt tillgodoseende av rättvisesynpunkten. Såsom arbetsmarknadskommissionen erinrat torde emellertid många av dem, som hittills varit svårumbärliga exempelvis i krigsviktig tillverkning, numera kunna där undvaras. Åtskilliga av sådana skäl meddelade uppskov böra därför kunna suspenderas eller hävas. I övrigt böra arbetsmarknadens vid särskilda tillfällen aktuella behov kunna i erforderlig utsträckning beaktas genom tillämpning av nyssnämnda undantagsbestämmelse.

I likhet med överbefälhavaren anser jag icke erforderligt att, på sätt chefen för marinen ifrågasatt, genom en ändring i den föreslagna lagen säkerställa ekonomisk gottgörelse åt viss personal. Hithörande spörsmål torde jag i annat sammanhang få underställa Kungl. Maj:ts prövning.

I vissa yttranden ha påkallats bestämmelser om begränsning av tiden för tjänstgöring enligt den nu föreslagna lagen. Värnpliktiga officerares riksförbund har sålunda uttalat önskemål om att nämnda tid icke annat än i trängande fall måtte utsträckas över 45 dagar. Centralstyrelsen för de svenska reservofficersförbunden samt svenska reservunderofficersförbundet ha gått än längre och föreslagit förbud mot inkallelse på grund av denna lag under längre sammanlagd tid än 45 dagar. För egen del håller jag väl före, att tiden för ifrågavarande inkallelser bör i möjligaste mån begränsas, men jag ställer mig tveksam till möjligheten att redan i lagen fastslå en så snäv tidsgräns som ifrågavarande sammanslutningar förordat. Det bör i detta sammanhang beaktas, att som nämnts vissa avvecklingsuppgifter, exempelvis minsvepning och minröjning, kräva specialutbildad personal, som icke utan vidare kan ersättas med annan personal, och att uppgifterna ofta äro av så angelägen natur att onödig tidsutdräkt icke bör få ifrågakomma. Härtill kommer, att det ur

rättvisesynpunkt icke kan anses givet, att värnpliktig, som icke alls eller endast i ringa utsträckning fullgjort beredskapstjänst skall fritagas från inkallelse utöver vad sålunda föreslagits. Jag kan sålunda icke tillstyrka en bestämmelse av den natur, som sammanslutningarna förordat, men räknar med att behörig hänsyn likväl skall tagas till de inkallades personliga intressen.

Gentemot 3 § i dess lydelse enligt det utremitterade lagutkastet har från vissa håll framhållits, att lagrummet skulle få större räckvidd än som avsetts. Med beaktande av vad sålunda anförts har 3 § omarbetats. Paragrafen i sin nu föreslagna lydelse innehåller allenast en bestämmelse om att vid tillämpning av lagen om vapenfria värnpliktiga å värnpliktig, som inkallats eller kvarhållits med stöd av den nu föreslagna lagen, skall så anses som om inkallelse skett med stöd av 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag. Föreskrifter angående ordnandet av de ekonomiska förhållanden, som sammanhänga med inkallelse eller kvarhållande med stöd av den föreslagna lagen, synas icke behöva inflyta i lagtexten. Av riksdagen bör emellertid utverkas bemyndigande för Kungl. Maj:t att pröva i vad mån gällande ordning för reglering av ekonomiska förhållanden, sammanhängande med inkallelse av personal för ändamål som omförmäles i 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag eller motsvarande äldre bestämmelser, skall äga tillämpning med avseende å inkallelse eller kvarhållande enligt den nu föreslagna lagen. Ett sådant bemyndigande bör bland annat medföra befogenhet för Kungl. Maj:t att närmare reglera de ekonomiska förmånerna för den med stöd av den föreslagna lagen inkallade personalen samt att, såvitt angår personal vid den civila statsförvaltningen eller det statsunderstödda skolväsendet m. fl., i den mån så finnes lämpligt förordna om tillämpning av de författningsbestämmelser eller andra regler, som med avseende å beredskapstjänstgöring fastställts beträffande avlöningsförmåner och övriga anställningsförhållanden jämte vad därmed äger samband.

Vad chefen för armén i sitt yttrande över det utremitterade lagutkastet anfört rörande behovet av befäl för utbildning av den personal, vilken även efter beredskapens upphörande kvarstår i tjänst, och nödvändigheten av att fylla detta ytterligare befälsbehov torde icke böra i förevarande sammanhang upptagas till behandling.

Under åberopande av det anförda får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

dels att antaga inom försvarsdepartementet upprättat förslag till lag om inkallelse av värnpliktiga för avveckling av försvarsberedskap m. m.,

dels och medgiva att på Kungl. Maj:ts prövning må bero i vad mån gällande ordning för reglering av ekonomiska förhållanden, sammanhängande med inkallelse för ändamål som omförmäles i 28 § 1 mom. i 1941 års värnpliktslag eller motsvarande äldre bestämmelser, skall äga tillämpning med avseende å inkallelse eller kvarhållande enligt den föreslagna lagen.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Sven Berglund.

Stockholm 1945. K. L. Beckmans Boktryckeri.